

פילוסופיה, אתיקה וחינוך

פילוסופיה, אתיקה וחינוך

דברי פתיחה: פרופ' אסתר יוגב

התכנסנו היום לדיון בנושאים של אתיקה, פילוסופיה וחינוך וגם כדי לחגוג את השנה העשירית לאנתולוגיה כל שצריך להיות אדם שערך, ואף תרגם חלק גדול ממנה, חברנו פרופ' נמרוד אלוני.

מדובר בשמחה השזורה בתחושת אי-נחת לא מבוטלת, משום שהאנתולוגיה היפה הזאת היא אמנם הומאז' ראוי למדעי הרוח, ובמיוחד לדיון בסוגיות מורכבות רבות שעל קווי התפר שבין אתיקה, פילוסופיה וחינוך: אלא שהיא נלמדת בתוך קונטקסט משברי. יש המכנים אותו: "משבר מדעי הרוח" – ראו למשל את ספרו של יואב רינון. מרתה נוסבאום קראה למצב זה "המשבר השקט" ואף הזהירה כי הוא עלול להביא ללא פחות מקריסתן של החברות הדמוקרטיות.

ואכן, אנחנו חיים היום בחברה שיכורת טכנולוגיה. חברה שמעדיפה תבונה אינסטרומנטלית ומפתחת מנטליות ששולטים בה ערכים של תועלתיות, מהירות, יעילות ונוחות. התבונה האינסטרומנטלית מורה לנו בדרך כלל להעדיף שאלות מעשיות על פני שאלות של משמעות. כלומר – לשאול פחות אם הדברים הם אמיתיים או שקריים, טובים או רעים, ולברר בעיקר איך הם עובדים ומה יהפוך אותם לאפקטיביים יותר.

לנוכח השתלטות המגמה הזאת על כל מרחביה של התודעה האנושית, מדעי הרוח צריכים לשמש מעין תרבות נגד. שהרי מדעי הרוח הם שמנסים להבין את מורכבות הסיטואציה האנושית ולהדגיש דווקא את הדקויות, דווקא את הסתירות, דווקא את הפרדוקסים ואת האמביוולנטיות של הקיום האנושי. מדעי הרוח הם שעשויים ללמד אותנו לקרוא את החיים שלנו גם אחרת.

כיצד דברים אלו נקשרים לחינוך הומניסטי?

אדגיש שני מאפיינים חשובים:

א. מאפיין אחד של החינוך ההומניסטי קשור לעצם תכליתו – לרצון לחנך בני אדם בוגרים שיהיו מסוגלים לחשוב בעצמם, שיוכלו לחרוץ דעה בעצמם, שלא ייסחפו בקלות עם הזרם. אני מרשה לעצמי להוסיף שמי שתובע לעצמו חירות מחשבה, סביר להניח שיתבע גם חירות פוליטית – ולכן יש אמת גדולה בדבריה של מרתה נוסבאום.

ב. המאפיין השני קשור לכך שהחינוך ההומניסטי מתקיים מתוך ובתוך שיחה. נקודת המוצא של גישה זו היא שאישיות המתחנך היא דבר שבהתהוות, שהיא הולכת ונוצרת. תהליך העיצוב הזה – שכלולו ושיפורו מתוך בחינה עצמית מתמדת – הוא עיקרו של המעשה החינוכי. מדעי הרוח מציידים את המחנך ביכולת השיחה.

אבל במציאות של היום, מול שפע הגירויים שמציב העולם המודרני והיחלשות מדעי הרוח, נקטעה "השיחה הגדולה" הזאת ואתה השתתקו גם אלפי השיחות הקטנות, הקונקרטיות – האתיות בעיקרן – שנשאו אותה ואף ניזונו ממנה.

לאור האמור לעיל, נראה לי ראוי לפתוח את המפגש הזה במילותיו של רוברט הצ'ינס, שהיה נשיא אוניברסיטת שיקגו ומיוזמיו של פרויקט "הספרים הגדולים" בארצות הברית, שכתב בחיבורו "השיחה הגדולה" את המילים האלה:

אנחנו מאמינים שהקולות שעשויים להחזיר למערב את שפיותו הם הקולות שהשתתפו ב"שיחה הגדולה". אנחנו מבקשים שהקולות האלה יישמעו שוב – לא משום שאנחנו רוצים לחזור אל העת העתיקה או אל ימי הביניים או אל הרנסנס או אל המאה השמונה עשרה. אנו מודעים היטב לכך שחיינו מתקיימים בהווה, ומטריד ככל שיהיה הווה זה, לא היינו בוחרים לחיות בשום זמן אחר. אלא שאנחנו רוצים שהקולות של "השיחה הגדולה" יישמעו שוב מאחר שאנחנו חושבים שהם עשויים לסייע לנו ללמוד כיצד לחיות טוב יותר עכשיו.¹

1 Robert M. Hutchins, *The Great Conversation: The Substance of a Liberal Education*, Preface, Chicago, IL: Encyclopaedia Britannica, 1952, p. XII
התרגום שלנו.